

היום נלמד בעזרת ה'

עבודה זרה דף כח

(בעמ' הקודם)

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל מכה שיש בה סכנה ומחמת כן מותר לחלל עליה את השבת, לא מתרפאים מהגויים, כיון שיש לחשוש שהגוי יהרוג אותו ויאמר שמת בגלל שהיה חולה מסוכן, אבל אם אין בה סכנה מתרפאים מהם, כיון שהגוי לא יהרוג אותו משום שלא יוכל לטעון שמת מחמת החולי.

מכה של חלל: מכה בחלל הגוף לא מתרפאים מהם.

שאלה: מאי בינייהו: מה ההבדל בין השיטה הראשונה לאיכא דאמרי, והרי ההלכה היא שמחללים את השבת על מכה של חלל, וא"כ לשתי השיטות לא מתרפאים מהם במכה של חלל.

תשובה: איכא בינייהו מכה בגב היד וגב הרגל: שמותר לחלל עליה את השבת אפילו שהיא לא 'מכה של חלל', לשיטה הראשונה לא מתרפאים מהם כיון שהיא מכה שמחללים עליה את השבת, אבל לשיטה השניה מתרפאים מהם, כיון שהיא מכה חיצונית והוא יכול להבחין ולראות שאם הגוי הניח על המכה סם מזיק הוא יסיר את הסם (אבל במכה שבחלל הגוף הוא לא יכול לדעת האם הגוי עשה לו נזק).

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: כל מכה שהיא כ"כ מסוכנת עד שצריך לאמוד את החולה אם יחיה או ימות, מחללים עליה את השבת.

אמר רב שמן בר אבא אמר ר' יוחנן: חולי הקדחת נחשב כ'מכה של חלל' ומחללים עליו את השבת.

שאלה: מהיכן מכה של חלל? תשובה: מן השפה ולפנים: מכה שהיא מן השפתיים ולפנים נחשבת 'מכה של חלל'.

בעי רבי אליעזר, ככי ושיני מאי? האם מכה כחניכיים או בשיניים אינה נחשבת 'מכה של חלל' אלא כמכה חיצונית כיון שהם קשים, או כיון שהם נמצאים מהשפתיים ולפנים הרי הם 'מכה של חלל'?

אמר אביי ת"ש: למדנו במשנה במס' שבת – החושש בשיניו (= שיש לו כאב שיניים) לא יגמע חומץ בשבת כדי להקל על הכאב, כיון שחכמים גזרו שלא לעשות שום רפואה בשבת (במקום שאין סכנה) שמא יבוא לטחון סממנים לרפואה שזהו איסור דאורייתא. ע"כ המשנה שם.

מדייק אביי:

חושש הוא דלא, הא כאיב ליה טובא שפיר דמי: משמע שרק אם הוא 'חושש' בשיניו (= כאב קל) אסור לו לגמוע חומץ, אבל אם יש לו כאבים חזקים מותר, א"כ מוכח שכאב שיניים נחשב 'מכה של חלל' שמחללים עליו את השבת.

דחייה: דלמא: יתכן שהמשנה קוראת 'חושש' גם לאדם שיש לו כאבים חזקים.

ת"ש רבי יוחנן חש בצפדינא: לרבי יוחנן כאבו השניים מחמת חולי ה'צפדינא' (= נפיחות כחניכיים), הלך לשרה עובדת כוכבים שתרפא אותו, ועשתה לו רפואה ביום חמישי ובערב שבת. אמר לה רבי יוחנן – מה אני אעשה מחר בשבת שאני לא יכול לבוא אצלך מפני שאני מוסר דרשה לתלמידים? אמרה לו – לא תצטרך מחר לרפואה, אמר לה – ואם אני אצטרך מה אעשה? אמרה לו – תישבע לי שלא תגלה את הרפואה, נשבע לה רבי יוחנן 'לאלוהי ישראל אני לא מגלה', גילתה לו השרה את הרפואה. למחרת בשבת יצא רבי יוחנן לדרוש, וגילה את הרפואה לכולם.

שאלה: והא אישתבע לה: והרי הוא נשבע לה שלא יגלה! **תשובה: לאלהא דישראל לא מגלינא אבל לעמיה ישראל מגלינא:** הוא נשבע לה 'לאלוהי ישראל אני לא מגלה' אבל לעם ישראל אני כן מגלה.

שאלה: והאיכא חילול השם: והרי יש בזה חילול ה', לפי שהיא חשבה שהוא נשבע שלא יגלה ועבר על שבועתו. **תשובה: דגלי לה מעיקרא:** לאחר שהיא גילתה לו הוא אמר לה – תדעי שלא נשבעתי, לפי שלא אמרתי 'באלוהי ישראל לא אגלה', אלא 'לאלוהי ישראל אני לא מגלה'.

אלמא כמכה של חלל דמיא: כלומר מכל מקום ממעשה זה מוכח שכאב שנינים נחשב 'מכה של חלל', שהרי רבי יוחנן רצה להתרפאות בשבת.

דחיי: אמר רב נחמן בר יצחק: שונה הוא חולי 'צפדינא' הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעיים שהם בחלל הגוף, ולכן הוא נחשב ל'מכה של חלל'.

שאלה: מאי סימניה? מה הסימן של חולי 'צפדינא'? תשובה: רמי מידי בי ככי ומייתי דמא מבי דרי: שמכנים משהו לתוך פיו ויוצא דם מבין שיניו.

שאלה: ממאי הוי? ממה החולי הזה מגיע? תשובה: מקירי קירי דחיטי, ומחמימי חמימי דשערי, ומשירי כסא דהרסנא: מאכילת מאכל של חיטים כשהוא קר מאוד בימי החורף, ומאכילת מאכל של שעורים כשהוא חם מאוד בימות החמה, ומאכילת השיריים של דג שטיגנו אותו בשומן היוצא ממנו עם קמח.

שאלה: מאי עבדא ליה? איזה רפואה עשתה המטרוניא לרבי יוחנן? תשובה: א"ר אחא בריה דרבא, מי שאור ושמן זית ומלח. ומר בר רב אשי אמר: היא לקחה שומן אווזים שהמיסו אותו באש, ומרחה זאת על ידי אחד מכנפי האווז על שיניו של רבי יוחנן.

אמר אבי: אני עשיתי את כל זה ולא התרפאתי, עד שאמר לי ישמעאלי אחד - תביא גרעיני זיתים שלא הביאו שליש גידולם, ותשרוף אותם על מעדר חדש מלובן באש, ותדביק את הגרעינים הללו בשורת השיניים מבפנים. ומסיים אבי - עשיתי כך והתרפאתי!

קושיא: ורבי יוחנן היכי עביד הכי: איך רבי יוחנן הלך להתרפאות אצל עובדת כוכבים? והרי אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שאסור להתרפאות מהם מכה שמחללים עליה את השבת, ואמרנו לעיל שמחללים את השבת על 'צפדינא'.

תירוץ: אדם חשוב שאני: רבי יוחנן היה אדם חשוב, והם מפחדים מהמלכות להרוג אדם חשוב.

קושיא: והא רבי אבהו וכו': והרי רבי אבהו היה אדם חשוב ומקורב למלכות, ויעקב המין נתן לו סם על השוק כדי לרפאותו, ואם לא שרבי אמי ורבי אסי הסירו ממנו את הסם היה הסם קוטע את השוק שלו מרוב שהיה חזק. נמצא שהגוי הורג גם אדם חשוב.

תירוץ: דרכי יוחנן רופא מומחה הוה: המטרוניתא שאליה הלך רבי יוחנן היתה רופאה מומחית, ואמרנו לעיל (כז.) שמותר ללכת לרופא מומחה לרבים, כיון שהוא לא יזיק לחולה כדי לא לקלקל את השם הטוב שלו.

קושיא: דרכי אבהו נמי רופא מומחה הוה: גם אותו רופא של רבי אבהו היה רופא מומחה, ובכל זאת הוא רצה להזיק לו.

תירוץ: שאני רבי אבהו: שונה המקרה של רבי אבהו, שהמינים היו שונאים אותו כיון שהיה מצער אותם בפירושי המקראות, והם היו בבחינת "תַּמּוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים", כלומר שהיו מוכים להזיק לעצמם העיקר להזיק לרבי אבהו.

פדעטא: מכת חרב היא סכנה ומחללים עליה את השבת. **מאי אסותא וכו':** כדי לרפאות את המכה אם יוצא ממנה יותר מידי דם, ישקו את הפצוע שחלים (= מין עלי צמח חריף) בחומץ.

לאסוקי: וכדי להעלות בשר כדי שתתרפא המכה. **גרדא דיבלא וגירדא דאסנא או ניקרא מקילקלתא:** יחבוש את הפציעה בתחבושת שיש בה גרדים של צמח ה'חצב', וגרדים של עץ 'סנה', או שיניח בתחבושת את התולעים שהתרנגולים מנקרים באשפה.

עינבתא: אבעבועה בעור הדומה לגרגיר ענב. **פרוונקא דמלאכא דמותא היא:** היא 'השליח של מלאך המוות', כלומר היא מסוכנת להמית.

מאי אסותא? טיגנא בדובשא או כרפסא בטיליא: הרפואה שלה היא עשב ה'פיגם' ששוחקים אותו עם דבש, או כרפס שחוק ומעורב ביין מסוג 'טיליא' (= מין יין חזק מאוד).

אדהכי והכי וכו': וביתיים עד שהוא מוצא את הסמנים הנ"ל, שיביא ענב מענבי הגפן שגודלו כגודל הבעבוע, ויגלגל אותו על הבעבוע. ויקח ענב לבן לאבעבועה לבנה וענב שחור לאבעבועה שחורה.

האי סימטא פרוונקא דאשתא היא: הצטברות מוגלה מתחת לעור באה בגלל חולי ששמו 'חמה', וזה הסימן של החולי.

מאי אסותא וכו': ורפואתה היא להכות שישים פעמים באצבע צרדה על הנפיחות (-) מדביק את האצבע על האגודל ושומטה ומכה בציפורנה על הנפיחות), ויקרע את הנפיחות בצורת שתי וערב.

והני מילי: וזה רק במקרה שמקום הנפיחות אינו לבן, אבל אם הוא לבן לא צריך לעשות את כל זה.

[מכאן הביאור מבוסס על ביאור 'חברותא']

רבי יעקב חש בפיקעא: היו לו כאבים בפי הטבעת. הורה לו רבי אמי ויש אומרים רבי אסי, איך להתרפאות.

ליתי שב בני אהלא תולנא, יביא שבע גרעינים אדומים כתולעת מן הצמח הנקרא "אהל", שבו משתמשים לכביסה. **וצייר ליה,** יצרור גרעינים אלו **בחללא דבי צוארא,** בחתיכת הבד, אותה חותכים כאשר פותחים את צוואר הבגד, **וליכריך עילויה נירא ברקא,** יכרוך עליה רצועה של שיער בהמה, **וטמיש ליה בנטפא חיורא,** ויטבול אותה בנטף לבן (מין בושם), **וליקליה,** ישרוף את כל אלו. **ובדר ליה עילויה,** ואת האפר יפזר על מקום הכאב.

אדהכי והכי, בינתיים כל עוד לא הכין את הרפואה הזו, **ליתי קשיתא דאסנא,** יקח גרעינים המצויים בתוך פרי הסנה, **לינח פיקעא להדי פיקעא,** יניח סדק של גרעין מול סדק החתך שבגופו, דהיינו, בפתח של פי הטבעת.

והני מילי פיקעא עילאה, רפואה זו של האפר, היא רק לגבי כאבים בפי הנקב מצדו החיצוני. **פיקעא תתאה מאי?** אבל בכאבים בפי הנקב בחלקו הפנימי מה יעשה?

לייתי תרבא דצפירתא דלא אפתח, יביא חלב של עז צעירה שלא נפתחה, כלומר שלא ילדה, **וליפשר ולישידי ביה,** ימיס את החלב בחום, ויטילנו לתוך הנקב פנימה, וימשח בו את אותו המקום.

ואי לא, אם הוא לא יכול לעשות את הרפואה האמורה, **לייתי תלת טרפא קרא,** יביא שלושה עלים של דלעת, **דמייבשי בטולא,** שנתייבשו בצל, **וליקלי וליכדר עילויה,** ישרפם ויפזר על אותו מקום.

ואי לא, אם גם דבר זה אינו ביכולתו, **לייתי משקדי חלזוני,** יביא מין חלזון. **ואי לא,** ואם גם זה לא **מייתי משח קירא,** מביא שמן זית ושעווה מעורבין יחד.

ולינקוט בשחקי דכיתנא - בקייטא, ובימי הקיץ ילבש בגדים קלים של פשתן שחוק, כדי שלא יתחמם גופו יותר מדאי. **ודעמר גופנא - בסיתווא**, ובחורף, יתכסה בבגדי צמר גפן חמים כדי שלא יצטנן גופו.

*

רבי אבהו חש באודניה: היו לו כאבים באוזנו. הורה לו רבי יוחנן ויש אומרים שהורו לו בבית המדרש, מה לעשות.

מאי אורי ליה? מה הורו לו לעשות? **כי הא דאמר אביי - אמרה לי אם**, האומנת שלי - **לא איברי כולייתא אלא לאודנא**, לא נבראה הכליה אלא בשביל לרפאות בה את האוזן!

ואמר רבא, אמר לי מניומי אסיא, מניומי הרופא - כולהו שקיינו קשו לאודנא, כל המשקים מזיקים לאוזן, **לכר ממיא דכולייתא**, חוץ ממים של כליות.

ואיך עושים את הרפואה של מי כליות?

לייתי כולייתא דברחא קרחא יביא כליה של עז קרחת, שאין בה הרבה שער כמו לכבשה, **וליקרעיה שתי וערב**, יקרע את הכליה לארכה ולרוחבה, **ולינח אמללא דנורא**, יניחה על גבי גחלים לוחשות. **והנהו מיא דנפקי מיניה** ואותם המים, שיוצאים מן הכליה, **לישדינהו באודניה**, ישים באוזניו, כאשר הם **לא קירי ולא חמימי אלא פשורי**, לא קרים ולא חמים אלא פושרים.

ואי לא, אם לא יכול לעשות כך, **לייתי תרבא דחיפושיתא גמלניתא**, יביא שומן של חיפושית גדולה, **וליפשר ולישדי ביה**, ימיסנו ויטיל אל תוך האוזן.

ואי לא - למלייה לאודניה מישחא, ימלא אוזנו שמן, **וליעבד שב פתילתא דאספסתא**, יעשה שבע פתילות מעלים ארוכים של אספסתא (= שחת). **וליתי שופתא דתומא**, יקח את העלין האוחזין וסובבין את השום, **וליתוב ברקא בחד רישא**, ישים רצועת שיער של עלי השום בקצה אחד של הפתילה, **וליתלי בהו נורא**, ידליק באמצעות רצועת השיער של השום, את האש בפתילות האלו, **ואידך רישא**, את הקצה השני של הפתילה המחוממת, **מותבא באודנא**, ישים באוזנו.

וליתוב אודניה להדא נורא, וישים אוזנו מול האש, **ויזדהר מזיקא**, ויזהר מן הרוח שלא תגיע לאוזנו בשעה שהוא מחממה עם האש. **ונישקול חדא וננח חדא**, וכאשר יטול פתילה אחת מן האוזן, יניח במקומה את השניה, עד שיגמרו כל השבעה.

לישנא אחרינא: אופן אחר. **ואי לא - לייתי שב פתילתא ביקרא,** יקח שבע פתילות, **ושייף ליה מישחא דאספסתא,** ימשח אותם בשמן היוצא מן האספסתא, **ונייתי חד רישא בנורא,** ישים את הקצה האחד באש, **וחד רישא באודניה** ואת הקצה השני ישים באוזנו. **ונשקול חדא** יוציא אחד, **וננח חדא** וישים אחד, **ויזדהר מזיקא,** ויזהר מן הרוח שלא תגיע לאוזנו.

ואי לא, אם לא יעשה כך - **לייתי אודרא דנדא,** מוך צבוע **דלא משקיף,** שלא חבטו וניפצו אותו, **וננח בה** ישים באוזנו, **ולתלייה לאודניה להדי נורא,** ויקרב אוזנו אל מול האש. **ומיזדהר מזיקא,** ויזהר מן הרוח!

ואי לא, אם לא יעשה גם כך, **לייתי גובתא דקניא עתיקא בר מאה שנין,** יקח שפופרת של קנה ישן שנתלש בן מאה שנה, **וולימלחיה מילחא גללניתא,** ימלח אותו אותו במלח סלעים עבה הדומה לשיש, **וליקלי ולידבק** ישרפנו וידבק באוזנו. **וסימנך,** סימן לכל רפואות המועילות לאוזן. **רטיבא - ליבשתא,** רפואה שיש בה רטיבות כגון מי כליות וכדומה, טובים הם לאוזן יבשה, שיש בה חולי ואינה מוציאה ליחה. **ויבשתא - לרטיבא.** רפואה יבשה, כגון קנה עתיק, טוב הוא לאוזן חולה ורטובה המוציאה ליחה.

*

מחלות שמותר לרפאותם בשבת:

אמר רבה בר זוטרא אמר רבי חנינא: מעלין אזנים בשבת, לפעמים גידי האזנים יורדים למטה, ומתפרקין הלחיים (והלסת התחתונה יוצאת ממקומה). מצב כזה נחשב לסכנה, ומותר לתקנו בשבת.

תני רב שמואל בר יהודה: ההיתר להעלותם בשבת, הוא רק כאשר מעלין אותם ביד. אבל לא בסם. לפי שאפשר להעלותם ביד, אסור להעלותם בסם, כשם שאסור להשתמש בכל תרופה, משום גזירת סממנים.

איכא דאמרי בסם - אבל לא ביד: אולם יש אומרים להיפך, שמותר להעלותם רק בסם. והטעם שדוקא בסם ולא ביד? כי ביד 'מזריף זריף' יכול הוא לפצוע עצמו ולעשות חבורה. ובכך הוא יחלל את השבת יותר מאשר נתינת הסם, שאסורה רק בגזירת חכמים. אולם כאשר נעשה הדבר על ידי נתינת סם באותו מקום, אין חשש לעשיית חבורה.

אמר רב זוטרא בר טוביה, אמר רב: עין שמרדה, שיוצאת ממקומה (ונקראת 'מורדת', כשם שקורין לאדם שיוצא ממקומו 'מורד') מותר לכוחלה בשבת, לתת בה סם כחול, ולהשיבה למקומה על ידי רפואה זו.

סבור מיניה, הבינו את דבריו, הני מילי הוא דשחקי סמנין מאתמול, היתר זה לתת את הסם והכחול בשבת, הוא רק כאשר הכינו את הסמנים מאתמול. אבל משחק בשבת, ואתווי דרך רשות הרבים לא, לשוחקם ולעשותם בשבת ולהביאם לכאן דרך רה"ר, אסור, כיון שאין זו סכנת נפשות אלא רק סכנת עיוורון.

אמר ליה ההוא מרבנן, אחד מן החכמים ורבי יעקב שמיה: לדידי מיפרשא דבר זה נתפרש לי מיניה דרב יהודה - אפילו מישחק ואתווי דרך רשות הרבים מותר. רב יהודה שרא למיכחל עינא: רב יהודה התיר לתת בשבת כחול בעין שמרדה. אמר רב שמואל בר יהודה - מאן ציית ליהודה מחיל שבי! מי ששומע ומציית לרב יהודה, הרי הוא מחלל שבת!

לסוף חש בעיניה: לאחר זמן, רב שמואל בר יהודה בעצמו נהיה חולה ועינו מרדה. שלח רב שמואל בר יהודה לשאול את רב יהודה - האם מותר לי לכחול העין בשבת, או אסור? שלח לו רבי יהודה תשובה - לכל העולם מותר, אבל לך אסור. משום שאתה אסרת וערעת על דברי.

וכי מדידי הוא? דמר שמואל היא: וכי האם התרתי זאת מעצמי? והרי שמעתי זאת משמואל. כדלהלן:

דההיא אמתא: מעשה בשפחה שהיתה בביתו של מר שמואל, שלקתה בחום בעין (- דלקת) בשבת. והיא צווחה במשך כל השבת, ואף אחד לא התייחס (כי הם חשבו שהחולי אינו מסוכן ולא צריך לחלל שבת בשביל זה). ולבסוף יצאה לה העין. למחרת יצא שמואל ודרש ברבים 'עין שמרדה - מותר לכוחלה בשבת'.

מאי טעמא? מדוע באמת מותר, והרי אין זה סכנת נפשות? והתשובה דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלו מאור העינים תלוי בעורקי הלב. ומשום כך יש לחשוש שמא חולי העין ישפיע על הלב, ויגיע לכדי סכנה.

כגון מאי? על איזה חולי העין מחללין את השבת?

אמר רב יהודה - כגון א. רירא - שיריד מן העין ריר. ב. דיצא - תחושת כאב חד, כעין דקירה, בעיניו. ג. דמא - עיניו שותתות דם. ד. דימעטא - עיניו דומעות יותר מהרגיל. ה. וקידחא - קודחות עיניו חום. ו. ותחלת אוכלא - חש בתחילת מחלה בעיניו.

לאפוקי למעט שני מקרים (א.) **סוף אוכלא**, היכן שהמחלה כבר בסופה, אך עדיין יש מעט חום. (ב.) **ופצוחי עינא**, הרוצה לכחול עיניו כדי לשפר את ראייתו. זה לא הותר בשבת.

*

שש מחלות שיש לחולה בהם להיזהר מלהתרחץ:

אמר רב יהודה: זיבורא, עקיצת צרעה, **ודחרזיה סילוא**, נתחב לו קוץ בבשרו, **וסמטא**, יש לו נפיחות של מוגלה, **ודכאיב ליה עינא**, החש כאב בעינו **ואתי עילווה אישתא**, דולקת עינו וחמה - **כולהו בי בני - סכנתא**, כל המיחושים הללו, סכנה למי שחולה בהם להיכנס לבית המרחץ!

רפואות שיש להיזהר בהפיכתם:

חמה לחמה, אכילת צנן מועילה לחום גבוה. **וסילקא לצינא**, אכילת תרד מועילה להתקררות. **וחילופא סכנתא!** וחילוף הרפואות זו בזו הוא סכנה. כגון צנן להתקררות, משום שהצנן מוסיף קור והתרד מוסיף חום. **חמימי לעקרבא**, דברים חמים מועילים לעקיצת עקרב, **וקרירי לזיבורא**, דברים קרים מועילים לעקיצת צרעה. **וחילופא סכנתא!** החלפת הרפואות הללו זו בזו היא סכנה

חמימי לסילוא, מים חמים מועילים לרפואת תחיבת קוץ, על ידי השרית המקום הנגוע בתוכם. **וקרירי לחספניתא**, מים קרים מועילים לסדקים שבפני האדם. **וחילופא סכנתא**, החלפת הרפואות הללו זו בזו היא סכנה. **חלא לסיבורי**, חומץ מועיל לרפואת אחר הקזת דם. **ומוניני לתעניתא**, אכילת דגים קטנים מועילה לגוף אחר התענית. **וחילופא סכנתא**, החלפת הרפואות הללו היא סכנה!

התנהגות בהקזת דם:

תחלי וסיבורא סכנתא! אכילת צמח השחליים, והקזת דם אחריה היא סכנה. **אישתא סיבורא סכנתא!** חולי החום, ולאחר החולי הקזת דם מן הכתפיים זו סכנה. **כאיב עינא וסיבורי סכנתא!** כאב עיניים ואחריו הקזת דם מן הכתפיים זו סכנה.

שני לדג דם, ביום השני לאכילת דג (דהיינו למחרת אכילת הדג) אפשר להקיז דם.
שני לדם דג, כמו כן למחרת הקזת דם, אפשר לאכול דג. **שלישי לו סכנתא!** אבל
 לאכול דג ביום השלישי לאחר הקזת דם - זו סכנה.